

Κεφάλαιο 1: Τι είναι τα λογοτεχνικά γένη και είδη και γιατί τα χρειαζόμαστε;

Στο εισαγωγικό αυτό κεφάλαιο θα παρουσιάσουμε τον προβληματισμό σχετικά με την προέλευση και την οριοθέτηση των λογοτεχνικών γενών. Συγκεκριμένα θα απαντήσουμε σε βασικά ερωτήματα όπως: τι ορίζουμε ως λογοτεχνικό γένος, για ποιο λόγο χρειαζόμαστε την κατηγοριοποίηση σε λογοτεχνικά γένη και είδη, ποιες είναι οι δυσκολίες που αντιμετωπίζει κανείς όταν θέλει να κατατάξει ένα λογοτεχνικό έργο σε ένα λογοτεχνικό είδος, και, εντέλει, σε ποιο βαθμό είναι προβληματική αλλά, συγχρόνως, και απαραίτητη η διάκριση σε λογοτεχνικά είδη. Θα αναφερθούμε στην αναγκαιότητα σύνδεσης των λογοτεχνικών γενών με το ιστορικό τους πλαίσιο και θα κάνουμε ιδιαίτερη μνεία στην ιστορική εξέλιξη και την ιστορικότητα των λογοτεχνικών γενών.

Το ζήτημα των λογοτεχνικών γενών είναι

τόσο παλιό όσο και η ίδια η λογοτεχνία.

Συνιστά κατά κάποιο τρόπο τη συνείδησή της.

(Caluwe, 187)

1.1 «Λογοτεχνικό είδος» ή «λογοτεχνικό γένος»: ένας πρώτος ορισμός

Οι όροι «λογοτεχνικό είδος» και «λογοτεχνικό γένος» περιγράφουν μικρές ή μεγαλύτερες κατηγορίες και υποκατηγορίες λογοτεχνικών κειμένων. Ορισμένοι μελετητές χρησιμοποιούν τους όρους «είδος» και «γένος» ως συνώνυμους, ή μιλάνε για «μικρότερα γένη» (Abrams, 68) ή «μικρά είδη» (Βελουδής, 83), όταν αναφέρονται σε υποδιαίρεσεις των τριών μεγαλύτερων κατηγοριών της λογοτεχνικής παραγωγής: της λυρικής, αφηγηματικής και δραματικής ποίησης. Η εννοιολογική αναρχία που επικρατεί οφείλεται αφενός στη μακρά ιστορία των όρων και συνεπώς στις σημασιολογικές μεταβολές που υπέστησαν στη διάρκεια του χρόνου, και αφετέρου στην επινόηση νέων όρων ή και νέων κατηγοριοποιήσεων από θεωρητικούς της λογοτεχνίας.

Ένα ακόμη αίτιο είναι οι διαφορετικές ορολογίες που έχουν αναπτυχθεί στις διάφορες γλώσσες, με αποτέλεσμα η μεταφορά τους από γλώσσα σε γλώσσα να λειτουργεί συμπληρωματικά σε ήδη προϋπάρχοντες όρους ή να διευρύνει το εννοιολογικό πεδίο και να προσθέτει ένα λιθαράκι στη γενικότερη ασάφεια. Έτσι, π.χ. ο Genette πρότεινε τον όρο «αρχιγένος» για την περιγραφή των τριών μεγάλων κατηγοριών, της λυρικής, της αφηγηματικής και της δραματικής ποίησης (Genette, 75-76), ενώ σύμφωνα με τη θεωρία του Frye δεν υπάρχουν τρία, αλλά τέσσερα μεγάλα γένη, η κωμωδία, η μυθιστορία, η τραγωδία και η σάτιρα (Frye, 154). Από την άλλη, στα αγγλικά οι όροι *genre* –δάνειο από τα γαλλικά– και ο όρος *kind* είναι συνώνυμοι και σημαίνουν γένος. Στα γερμανικά πάλι, ο ίδιος όρος, *Genre*, θεωρείται συνώνυμος με τον καθιερωμένο όρο *Untergattung* (υποείδος), αλλά αφορά κατά κύριο λόγο την κοινή θεματική των λογοτεχνικών έργων.

Στη συνέχεια, για λόγους καθαρά χρηστικούς και προς διευκόλυνση του αναγνώστη, ο όρος «γένος» θα αφορά τις τρεις μεγάλες κατηγορίες του έντεχνου λόγου, δηλαδή τον λυρικό, τον δραματικό και τον πεζό λόγο, ενώ οι όροι «είδος» και «υποείδος» θα χρησιμοποιούνται για να χαρακτηρίσουν μεγαλύτερες ή μικρότερες υποκατηγορίες των γενών. Έτσι, αν η κωμωδία και το μυθιστόρημα είναι λογοτεχνικά είδη που ανήκουν αντίστοιχα στα λογοτεχνικά γένη της δραματικής και της αφηγηματικής ποίησης, η **νέα κωμωδία** και το αστυνομικό μυθιστόρημα είναι υποείδη της κωμωδίας και του μυθιστορήματος αντιστοίχως.

1.2 Τα λογοτεχνικά γένη και τα λογοτεχνικά είδη ως αντικείμενα της θεωρίας και της ιστορίας της λογοτεχνίας

Σε κάθε περίπτωση, οι όροι «λογοτεχνικό είδος» και «λογοτεχνικό γένος» εξυπηρετούν την ανάγκη ταξινόμησης της λογοτεχνίας, και αυτή με τη σειρά της οδηγεί στον ορισμό κατηγοριών και υποκατηγοριών, στις οποίες εντάσσονται τα διάφορα λογοτεχνικά κείμενα. Η μελέτη των λογοτεχνικών ειδών είναι αντικείμενο τόσο της θεωρίας της λογοτεχνίας όσο και της ιστορίας της λογοτεχνίας, ενώ ήδη από την εποχή του Αριστοτέλη «το ζήτημα της γνώσης αυτού που είναι ένα λογοτεχνικό είδος [...] θεωρήθηκε ταυτόσημο με το ζήτημα της γνώσης αυτού που είναι λογοτεχνία» (Schaeffer, 8).

Έτσι, η ιστορία της λογοτεχνίας καταγράφει κατά κύριο λόγο τη διαχρονική εξέλιξη των λογοτεχνικών ειδών, ενώ η θεωρία της λογοτεχνίας εξετάζει τα λογοτεχνικά φαινόμενα τόσο στον άξονα της συγχρονίας (δηλαδή τα έργα που γράφονται σε μια συγκεκριμένη εποχή), όσο και διαχρονικά (ανά τους αιώνες), με στόχο το σχεδιασμό θεωρητικών μοντέλων που θα περιγράφουν τις ποικίλες εκφάνσεις της λογοτεχνίας και θα λειτουργούν ως ταξινομικοί οδηγοί.

Προτού όμως εξηγήσουμε την αναγκαιότητα ταξινόμησης και κατηγοριοποίησης της λογοτεχνικής παραγωγής σε είδη/γένη, προτού δηλαδή εξηγήσουμε γιατί χρειαζόμαστε την «τακτοποίηση» της λογοτεχνίας στις εν λόγω κατηγορίες και με ποιους τρόπους πραγματοποιείται, είναι σημαντικό να επιστημονούμε την ιστορικότητα αυτής της ταξινόμησης.

Σχήμα 1.1 Τα λογοτεχνικά γένη.

1.3 Ιστορικότητα των λογοτεχνικών ειδών

Με τον όρο ιστορικότητα εννοούμε δύο πράγματα: αφενός την ίδια την ταξινόμηση σε λογοτεχνικά γένη/είδη, η οποία έχει τη δική της ξεχωριστή ιστορία και περιλαμβάνει την εξέλιξη τόσο των σκοπών που υπηρετεί όσο και των μεθόδων που ακολουθεί· και αφετέρου τη λογοτεχνία αυτή καθαυτή. Η λογοτεχνία, όπως ακριβώς και η ταξινόμησή της, είναι προϊόντα μιας ιστορικής εξέλιξης, είναι δηλαδή επακόλουθα πολιτισμικών μεταλλάξεων, εξελίξεων και μεταβολών, αλλά και κοινωνικών, θρησκευτικών, φιλοσοφικών και επιστημονικών αλλαγών.

Έχουμε συνεπώς να κάνουμε με δύο παράλληλες, στενά συνδεδεμένες μεταξύ τους ιστορίες, οι οποίες όμως, όπως θα δούμε, δεν είναι ταυτόσημες: η μία είναι η ιστορία της κριτικής, δηλαδή της θεωρίας και της ιστορίας της λογοτεχνίας, οι οποίες λειτουργούν ταξινομικά, και η άλλη η ιστορία της λογοτεχνίας, που είναι το αντικείμενο αυτής της ταξινόμησης. Στη συνέχεια του εγχειριδίου θα ακολουθήσουμε αυτά τα δύο νήματα, δίνοντας βάρος τόσο στην ιστορία της θεωρίας των λογοτεχνικών ειδών, όσο και στην ιστορία των λογοτεχνικών ειδών.

Στο σημείο αυτό πρέπει να τονίσουμε βέβαια ότι τόσο η λογοτεχνία όσο και η θεωρία της εξαρτώνται από το ιστορικό πλαίσιο και υπόκεινται σε ιστορικές αλλαγές. Υπάρχουν ωστόσο κάποιες σταθερές παράμετροι σχετικές με τα λογοτεχνικά είδη και τη συζήτηση γύρω από αυτά, στις οποίες θα αναφερθούμε στη συνέχεια αυτού του κεφαλαίου.

1.4 Λογοτεχνικά είδη – ένα σύστημα αποτίμησης

Κοινός στόχος των περισσότερων θεωρητικών προσπαθειών σε σχέση με τα λογοτεχνικά είδη είναι η κωδικοποίηση και η οργάνωση της λογοτεχνικής παραγωγής. Η αναγκαιότητα να «θεσμοποιηθούν» ομάδες και υπο-

ομάδες και να κατηγοριοποιηθούν τα λογοτεχνικά κείμενα σε γένη προκύπτει από την προσπάθεια ήδη από τις απαρχές της ιστορίας των λογοτεχνικών γενών, δηλαδή από την εποχή του Αριστοτέλη, να συστηματοποιηθεί το λογοτεχνικό φαινόμενο, να καταγραφούν οι συμβάσεις του, και, σ' ένα μεγάλο βαθμό, να προσδιοριστεί και η αξία του – και αυτό το τελευταίο ισχύει τουλάχιστον ως τα τέλη του 18ου αιώνα, αλλά και αργότερα.

Ακόμα και σήμερα, όμως, που η κατάταξη ενός κειμένου σε ένα λογοτεχνικό είδος δεν γίνεται με σκοπό να διαπιστωθεί η αξία του, αλλά λειτουργεί ως περιγραφή των συμβάσεων που ακολουθεί ο συγγραφέας, το αποτέλεσμα δεν παύει να οδηγεί στην αξιολόγηση του κειμένου. Για παράδειγμα, ο χαρακτηρισμός ενός λογοτεχνικού έργου ως τραγωδία δεν είναι μια απλή θεωρητική ετικέτα που λέει κάτι για τη μορφή ή το περιεχόμενο ενός κειμένου, αλλά σημαίνει και τη συμμετοχή του σ' ένα σύνολο κειμένων με τα οποία ο αναγνώστης μπορεί να το συγκρίνει. Από αυτή την άποψη, το λογοτεχνικό είδος στο οποίο ανήκει ένα κείμενο κατευθύνει τις προσδοκίες του αναγνώστη, επηρεάζει δηλαδή τον ορίζοντα πρόσληψής του και αποτελεί επίσης, έστω και έμμεσα, ένα εργαλείο αισθητικής αποτίμησης της λογοτεχνίας.

1.5 Ποικιλία κριτηρίων ταξινόμησης

Πώς φτάνουμε όμως να κατατάξουμε ένα κείμενο σε ένα γένος ή ένα είδος; Με ποια κριτήρια αποφασίζουμε ότι το Χ κείμενο είναι, για παράδειγμα, τραγωδία; Η απάντηση στο ερώτημα σε ποιο λογοτεχνικό είδος ανήκει ένα κείμενο καθορίζεται είτε στη βάση δομικών, θεματικών ή μορφολογικών αναλογιών με άλλα κείμενα, είτε στη βάση κοινών επικοινωνιακών τεχνικών και αισθητικών ιδιοτήτων που είναι χαρακτηριστικές για το είδος. Για παράδειγμα, ένα λογοτεχνικό είδος μπορεί να απαιτεί τα λογοτεχνικά κείμενα που ανήκουν σε αυτό να έχουν τον ίδιο τρόπο αναπαράστασης –μια τέτοια περίπτωση είναι το δράμα– ή να έχουν κοινό χαρακτηριστικό τον ίδιο τρόπο αναπαράστασης και την αίσια κατάληξη της πλοκής, όπως η κωμωδία.

Μπορεί επίσης να σημαίνει ότι τα κείμενα έχουν την ίδια θεματική, όπως το ταξιδιωτικό μυθιστόρημα, ή την ίδια μορφολογία, όπως το **σονέτο**. Όπως διαφαίνεται και από τα παραδείγματα, τα κριτήρια τα οποία πρέπει να πληροί ένα λογοτεχνικό έργο για να θεωρηθεί ότι ανήκει σε ένα λογοτεχνικό είδος είναι πολύ διαφορετικά μεταξύ τους. Ένας μικρός πυρήνας κριτηρίων είναι λίγο ως πολύ σταθερός και μπορεί να αποτελέσει τις σταθερές του συστήματος/είδους στο οποίο ανήκουν τα κείμενα. Υπάρχουν όμως και κριτήρια που είναι λίγο ως πολύ προαιρετικά και αποτελούν τις μεταβλητές τού εν λόγω συστήματος. Ήδη αυτό το «λίγο ως πολύ» καταδεικνύει την ελαστικότητα των κριτηρίων, αλλά και τη δυσκολία κατάταξης των λογοτεχνικών κειμένων σε λογοτεχνικά είδη.

1.6 Επανάληψη και διαφορά

Πώς όμως καταλήγει η θεωρία και η κριτική της λογοτεχνίας σε αυτά τα κριτήρια; Η απάντηση είναι: παρατηρώντας επαναλήψεις και διαφορές. Μορφολογικά ή θεματικά στοιχεία που επαναλαμβάνονται σε διαφορετικά λογοτεχνικά έργα συνιστούν έναν δείκτη που, στη διάρκεια του χρόνου, μπορεί να καταστεί ένα κριτήριο για τη «θεσμοθέτηση» ενός νέου λογοτεχνικού είδους. Αναφέρουμε ως ενδεικτικό παράδειγμα τις νουβέλες. Η νουβέλα¹ είχε εμφανιστεί ήδη από τον 13ο αιώνα με το αγνώστου συγγραφέα έργο *Εκατό αρχαίες νουβέλες* (περισσότερο γνωστό ως *Novellino*), αλλά καθιερώθηκε ως λογοτεχνικό είδος από τον Βοκάκιο². Μετά τον Βοκάκιο, πολλοί μιμήθηκαν τον τρόπο αφήγησης και τη δομή του *Δεκαήμερου*, όχι όμως πάντα και τη θεματική του.

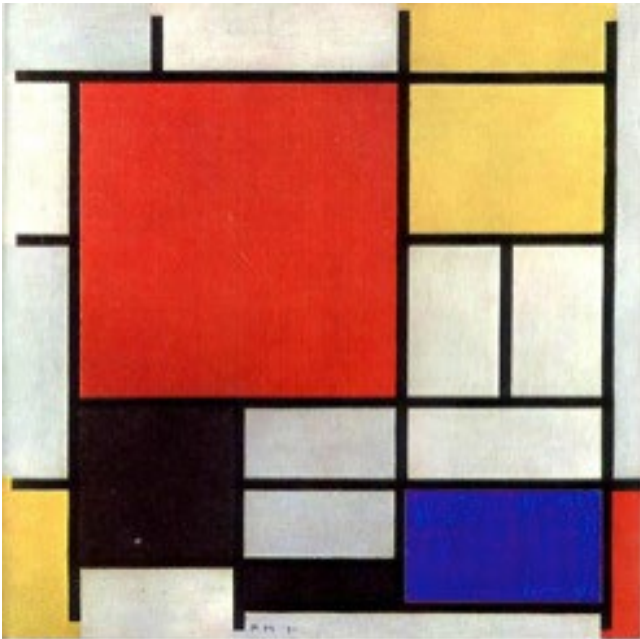
Η νουβέλα, ωστόσο, είναι ένα καθιερωμένο πλέον λογοτεχνικό είδος, κάτι που οφείλεται κυρίως στην επανεμφάνιση ορισμένων όμοιων στοιχείων, δηλαδή στην επανάληψη δομικών χαρακτηριστικών που είχαν οι πρώτες νουβέλες. Από την άλλη, η συστηματική εμφάνιση συγκεκριμένων διαφοροποιητικών στοιχείων ενός ήδη γνωστού λογοτεχνικού είδους μπορεί να οδηγήσει στην ανάγκη καθιέρωσης ενός νέου όρου, δηλαδή ενός νέου λογοτεχνικού είδους.

Το νέο **μυθιστόρημα** (*nouveau roman*) είναι μια τέτοια περίπτωση. Η παράλειψη τυπικών στοιχείων του μυθιστορηματος, όπως η πλοκή, η περιγραφή του κόσμου στον οποίον διαδραματίζεται ή οι λεπτομερείς περιγρα-

1 Η νουβέλα από άποψη έκτασης τοποθετείται ανάμεσα στο διήγημα και το μυθιστόρημα. Έχει σχετικά περίπλοκη δομή, ενώ εξιστορεί όψεις της εκάστοτε σύγχρονης κοινωνικής πραγματικότητας.

2 Ιταλός συγγραφέας και ποιητής (1313-1375), από τους σημαντικότερους της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας του 14ου αιώνα. Το γνωστότερο έργο του είναι το *Δεκαήμερο*, το οποίο μεταφράστηκε αμέσως σε πολλές γλώσσες και επηρέασε ως και την αγγλική λογοτεχνία.

φές ψυχικών καταστάσεων, διαφοροποίησαν το γαλλικό μυθιστόρημα τη δεκαετία του 1960 από τα προηγούμενα καθιερωμένα είδη και οδήγησαν στην ανάγκη δημιουργίας ενός νέου όρου, δηλαδή ενός νέου λογοτεχνικού είδους που ονομάστηκε νέο μυθιστόρημα.

Εικόνα 1.1 Piet Mondrian: *Σύνθεση σε κόκκινο, κίτρινο, μπλε και μαύρο*. (1926) - GemeentemuseumDenHaag[©]
URLφωτογραφίας: https://de.wikipedia.org/wiki/Piet_Mondrian#/media/File:Piet_Mondriaan,_1926_-_Composition_en_rouge,_jaune,_bleu_et_noir.jpg

1.7 Η λογοτεχνία προηγείται των λογοτεχνικών ειδών

Τα παραδείγματα που αναφέρθηκαν ίσως δίνουν τη λανθασμένη εντύπωση ότι, αφού μελετήσουν όλα τα κείμενα που θα μπορούσαν να ανήκουν στο ίδιο είδος, ο θεωρητικός των λογοτεχνικών ειδών, ο φιλόλογος και ο κριτικός καταλήγουν στην εισαγωγή ενός νέου όρου, ορίζοντας τα γενικά χαρακτηριστικά του νέου είδους. Η πραγματικότητα ωστόσο είναι εντελώς διαφορετική. Συνήθως ένας πολύ περιορισμένος αριθμός περιπτώσεων αποτελούν ένασμα για να υποθέσουμε ότι έχουμε να κάνουμε μ' ένα νέο είδος.

Αυτή η υπόθεση βασίζεται στη διαπίστωση ότι υπάρχουν χαρακτηριστικά που διαφοροποιούν το νέο είδος από άλλα, σε σχέση με κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που είναι κοινά και σταθερά σε όλα τα κείμενα που έχουμε μελετήσει. Μελετώντας τα επανεμφανιζόμενα στοιχεία, καταλήγουμε σε ένα αφηρημένο μοντέλο, το οποίο περιγράφει το νέο είδος. Αυτό το μοντέλο επαληθεύεται ή δεν επαληθεύεται σε άλλα κείμενα. Η διαδικασία επαλήθευσης οδηγεί στη διόρθωση ή και στην απόρριψη συγκεκριμένων στοιχείων ή και ολόκληρης της θεωρίας.

Από τα παραπάνω προκύπτουν δυο βασικές παραδοχές. Η μία είναι ότι η λογοτεχνία προηγείται πάντα της «θεσμοθέτησης» των λογοτεχνικών ειδών. Η άλλη είναι ότι οι υποθέσεις που κάνουμε θέτουν εκ των προτέρων ένα πλαίσιο που σχεδιάζεται, χωρίς να ληφθεί υπόψη το σύνολο των λογοτεχνικών έργων, και από αυτή την άποψη τα λογοτεχνικά είδη είναι κατά κάποιο τρόπο αυθαίρετες κατασκευές, συχνά ανεπαρκείς και περιοριστικές.

1.8 Αμφισβήτηση των λογοτεχνικών ειδών

Η λογοτεχνία, από την άλλη, μεταβάλλεται διαρκώς. Οι διαρκείς μεταβολές της καταδεικνύονται, μεταξύ άλλων, και από την ανάγκη να εφευρεθούν νέοι όροι που θα περιγράφουν νέα είδη. Αν όμως το υλικό προς κατηγοριοποίηση είναι ρευστό, μεταβαλλόμενο και ασταθές, ενώ οι κατηγορίες είναι ανεπαρκείς και περιοριστικές,

τι νόημα έχει να προσπαθήσει κανείς να ταξινομήσει τη λογοτεχνία σε είδη; Αυτό το ερώτημα είναι και ο λόγος που αμφισβητείται, πέρα από τη λειτουργικότητα, ακόμα και το νόημα της ίδιας της ύπαρξης των λογοτεχνικών ειδών.

Για τον Croce, τον πιο γνωστό πολέμιο των λογοτεχνικών ειδών, δεν υπάρχει λόγος ύπαρξης των λογοτεχνικών γενών. Σύμφωνα με τον Ιταλό φιλόσοφο, πρόκειται για θεωρητικά εφευρήματα που προσπαθούν *a priori* να κατηγοριοποιήσουν τη λογοτεχνική παραγωγή. Με αυτόν τον τρόπο, όμως, παραβλέπουν και, εν μέρει καταστρέφουν τη μοναδικότητα κάθε έργου τέχνης, ευρετηριάζοντάς το μαζί με άλλα, με τα οποία από μian άποψη μοιάζει, αλλά από πάρα πολλές άλλες διαφέρει.

Ωστόσο, ακόμη και η ιδέα της μοναδικότητας του λογοτεχνικού έργου, την οποία υπερασπίζεται ο Croce, στρεφόμενος εναντίον των λογοτεχνικών ειδών, αποτελεί επίσης κατά κάποιο τρόπο μια κατασκευή. Κάθε κείμενο είναι μεν μοναδικό, αλλά συνδιαλέγεται και υπάρχει μέσα σε ένα πλέγμα άλλων κειμένων, ενώ πάντα προσπαθεί να εγγραφεί στην ιστορία της λογοτεχνίας είτε ως θεματοφύλακας μιας παράδοσης είτε ως εκείνο που θα την ανατρέψει, δημιουργώντας ενδεχομένως μια νέα παράδοση.

1.9 Η λογοτεχνία ως “προϊόν” των λογοτεχνικών ειδών

Οι συγγραφείς, ακόμα και όταν δεν προσδιορίζουν το έργο τους με συγκεκριμένες κατηγορίες (π.χ. μυθιστόρημα, σονέτο, αυτοβιογραφικό μυθιστόρημα, κτλ.), γράφουν δοκιμάζοντας τις δυνάμεις τους σε συγκεκριμένα είδη, ή διαφοροποιούνται από τα ήδη υπάρχοντα και δημιουργούν νέα. Ο Βελουδής σημειώνει σχετικά: «Όταν [ο ποιητής] γράφει ένα σονέτο, ξέρει ότι γράφει ένα σονέτο, η γνώση του αυτή και η εργασία του στηρίζονται πάνω στη συσσωρευμένη εμπειρία του: όλα τα σονέτα που υπήρξαν πριν από το δικό του» (Βελουδής, 85).

Υπό αυτή την έννοια, κάθε κείμενο που γράφεται αναφέρεται σε προϋπάρχοντα και συνδέεται μαζί τους αποτελώντας μέρος της ίδιας γενεαλογίας. Από αυτή την άποψη, η έννοια του γένους είναι συχνά απολύτως ακριβής, μια και δηλώνει την προέλευση, την καταγωγή και την “οικογένεια” στην οποία οφείλει την ύπαρξή του ένα λογοτεχνικό κείμενο. Από την άλλη, η απόκλιση από τις συμβάσεις και τα χαρακτηριστικά ενός είδους δημιουργεί μεν κάτι νέο, αλλά αυτή η νέα μορφή, δηλαδή το αποκλίνον κείμενο, αναφέρεται πάντα, έστω και έμμεσα, σε αυτό από το οποίο αποκλίνει· με άλλα λόγια, με την άρνησή του να ακολουθήσει τους διατυπωμένους «κανόνες» του είδους του, το κείμενο γνωστοποιεί την αποστασιοποίηση από τους “προπάτορες” του και την παράδοσή τους.

1.10 Λογοτεχνία και λογοτεχνικά είδη: μια σχέση αλληλεπίδρασης

Τα λογοτεχνικά είδη προϋποθέτουν την ύπαρξη της λογοτεχνίας, η οποία απηχεί τις κοινωνικές και πολιτισμικές αλλαγές (είτε τις αποδέχεται είτε αντιδρά σ’ αυτές) και συνομιλεί με άλλα κείμενα από το παρελθόν ή από το παρόν. Είναι λογικό συνεπώς τα είδη να μην παραμένουν στατικά, αλλά να μεταβάλλονται ακολουθώντας την εξέλιξη της λογοτεχνίας. Χωρίς να παραγνωρίζει κανείς τη μοναδικότητα ενός λογοτεχνικού έργου, δηλαδή τα χαρακτηριστικά εκείνα στοιχεία που το διαφοροποιούν είτε από τα κείμενα με τα οποία “μοιάζει” είτε από τα κείμενα τα οποία (και πάλι υπό την οπτική των λογοτεχνικών ειδών) “αγνοεί”, τα λογοτεχνικά γένη—όσο αναξιόπιστα κι αν φαίνονται—είναι χρήσιμα μόνο και μόνο για τις ενστάσεις που εγείρουν και τον προβληματισμό που δημιουργούν, τη συζήτηση εντέλει που προκαλούν.

Το γεγονός ότι τα όρια ενός λογοτεχνικού είδους, όπως και το λογοτεχνικό είδος στο οποίο ανήκει ένα κείμενο, είναι συχνά διαφιλονικούμενα, μας «υποχρεώνει να εξετάσουμε την εσωτερική ανάπτυξη της λογοτεχνίας» (Wellek, Warren, 330). Τα λογοτεχνικά γένη και η λογοτεχνία είναι άμεσα συνυφασμένα μεταξύ τους: αλληλοτροφοδοτούνται δημιουργώντας το καθένα το πλαίσιο ύπαρξης και διατήρησης του άλλου. Σύμφωνα με τον Todorov (35), «μέσω της θεσμοποίησης τα [λογοτεχνικά] γένη επικοινωνούν με την κοινωνία όπου κυκλοφορούν», δημιουργώντας τις συνθήκες πρόσληψης αλλά και δημιουργίας νέων λογοτεχνικών έργων, που θα τροφοδοτήσουν με τη σειρά τους νέες θεωρητικές αναζητήσεις αναφορικά με τα λογοτεχνικά είδη.

1.11 Η λογοτεχνία ως αντίσταση στη θεωρία

Συνοψίζοντας τα παραπάνω, μπορούμε να πούμε ότι η συστηματοποίηση και η κατηγοριοποίηση της λογοτεχνίας σε είδη, δηλαδή σε ομάδες έργων με κοινά χαρακτηριστικά (π.χ. με βάση τη θεματολογία, τη δομή, τη μορφή κτλ.) έχει σκοπό να διευκολύνει τους φιλόλογους και τους ιστορικούς της λογοτεχνίας. Η λογοτεχνική παραγωγή και η ποικιλότητά της απλοποιούνται κατά κάποιον τρόπο μέσω της ομαδοποίησης, και μπορεί κανείς να τις διαχειριστεί πιο εύκολα μέσω της κατάταξης των γραπτών λογοτεχνικών κειμένων σε κάποια βασικά γένη. Ωστόσο, η επιθυμία της δημιουργίας ενός εκλογικευμένου ταξινομικού συστήματος προέρχεται επίσης από την επιθυμία να οριστεί η έννοια της λογοτεχνίας πέρα και έξω από το χρόνο και την ιστορία.

Η προσπάθεια να δημιουργηθεί ένα στατικό σύστημα που θα περιγράφει τη λογοτεχνία δεν έχει πλήρως εγκαταλειφθεί. Εν τούτοις, η λογοτεχνική έκφραση φαίνεται να αντιστέκεται στην κατηγοριοποίηση, να διαφεύγει των ορισμών, να ανθίσταται στην ταξινόμηση. Έτσι, στη διάρκεια του χρόνου αναφύονται όχι μόνο νέα είδη και αναμειγνύονται με άλλα παλαιότερα μεταβάλλοντάς τα, αλλά και η εκάστοτε πρωτοπορία συνίσταται συχνά στην αμφισβήτηση παραδοσιακών λογοτεχνικών ειδών, στην αμφισβήτηση παραδομένων μορφών και κανόνων, καθιστώντας τις παλαιότερες κατηγοριοποιήσεις κειμένων προβληματικές και έωλες.

Εικόνα 1.2 Kazimir Malevich: Μαύρο τετράγωνο πάνω σε άσπρη βάση, φωτογραφημένο από τον ίδιο (1915). (©URL φωτογραφίας: https://de.wikipedia.org/wiki/Kasimir_Sewerinowitsch_Malewitsch#/media/File:SchwarzesQuadrat.jpeg)

1.12 Τα λογοτεχνικά είδη ως μια ουτοπική κατηγορία

Αν όμως ένα ανιστορικό πλαίσιο κατάταξης των λογοτεχνικών ειδών μοιάζει να μην μπορεί να δώσει μια επαρκή περιγραφή τους, τότε μια γενεαλογική προσέγγιση σημαίνει ότι πρέπει να καταγραφεί η ιστορία των λογοτεχνικών ειδών ως μια εξελικτική πορεία, που αποτελείται από μια αλληλουχία αιτίων και αιτιατών, δράσης και αντίδρασης, διατήρησης και αμφισβήτησης της παράδοσης. Ακόμα και αν παραβλέψουμε την εξαιρετική δυσκολία να καταγραφούν μονοσήμαντα οι γενεσιουργές αιτίες ενός λογοτεχνικού είδους, το παραπάνω εγχείρημα προϋποθέτει την ύπαρξη συγκεκριμένων ειδών ή υποειδών, των οποίων η γενεαλογική προσέγγιση καταγράφει την εξέλιξη. Με άλλα λόγια, το εν λόγω εγχείρημα ξεκινά από την προσπάθεια να οριστούν κάποια είδη, των οποίων οι μεταβολές μέσα στο χρόνο θα αποτελέσουν το αντικείμενό του· δηλαδή ξεκινά και αυτό από μία στιγμή έξω από το χρόνο, με στόχο την ταξινόμηση των λογοτεχνικών ειδών, των οποίων οι διαχρονικές εκφάνσεις το ενδιαφέρουν.

Και αν λάβουμε υπόψη πως η λογοτεχνία –η οποία με τη σειρά της είναι δύσκολο, αν όχι αδύνατο, να οριστεί ως όρος– δεν είναι ένα κλειστό υποσύνολο του ανθρώπινου λόγου (discours), αλλά μια ανοιχτή δεξαμενή

που βρίσκεται σε διαλεκτική σχέση με το σύνολο του πολιτιστικού, τεχνολογικού και οικονομικού εποικοδομήματος, τότε αντιλαμβανόμαστε πόσο ουτοπικός στόχος είναι να ιχνηλατηθούν και να χαρτογραφηθούν με απόλυτη ακρίβεια τα λογοτεχνικά είδη και η ιστορία τους.

1.13 Η αναγκαιότητα ύπαρξης των λογοτεχνικών ειδών

Η απόρριψη όμως οποιασδήποτε προσπάθειας κατάταξης της λογοτεχνικής παραγωγής σε είδη δεν λύνει το πρόβλημα της περιγραφής των λογοτεχνικών εκφάνσεων της γλώσσας, αλλά μάλλον το επιτείνει, δημιουργώντας ένα αχανές και χαοτικό πεδίο, το οποίο μπορεί να μελετηθεί μόνο στην κάθε μεμονωμένη, εξατομικευμένη έκφρασή του.

Κάτι τέτοιο βέβαια θα στερούσε από τους μελετητές την ουσιαστική εποπτεία επί του λογοτεχνικού γίγνεσθαι, καθώς θα υπέσκαπτε την όποια προσπάθεια συστηματικής ιστορικής καταγραφής της λογοτεχνικής παραγωγής. Επίσης, θα παράβλεπε τη σχέση λογοτεχνίας και λογοτεχνικής κριτικής. Διότι, ακόμα και αν δεχτεί κανείς πως οι διάφορες θεωρίες περί λογοτεχνικών ειδών και των χαρακτηριστικών τους είναι στην ουσία ξένες προς τη λογοτεχνία, από τη στιγμή που υπάρχουν, συμμετέχουν στη διαμόρφωση κάθε λογοτεχνικού κειμένου είτε ως μοντέλα προς μίμηση και πλαίσιο αναφοράς για την ίδια τη λογοτεχνία είτε ως όρια που πρέπει να ξεπεραστούν, ώστε να δημιουργηθούν νέα είδη.

Παρ' όλο, λοιπόν, που η ταξινόμηση σε λογοτεχνικά είδη είναι ένα εργαλείο συχνά περιορισμένης αποτελεσματικότητας, δεν πρέπει να απορριφθεί ως τρόπος κωδικοποίησης της λογοτεχνίας. Πρέπει όμως να χρησιμοποιηθεί με προσοχή και περίσκεψη στα πλαίσια μιας συστηματικής και διαχρονικής ανασκόπησης της ποιητικής κάθε είδους, που θα λαμβάνει υπόψη τη σχέση μεταξύ μεμονωμένων κειμένων.

1.14 Το εγχειρίδιο

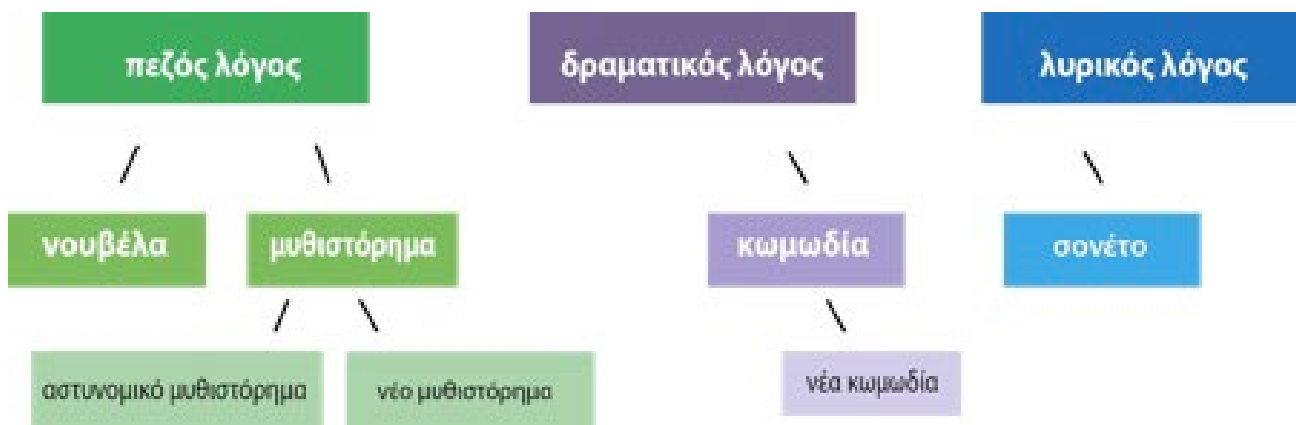
Υπάρχουν δύο τρόποι να καταγράψει κανείς την ιστορία και τη θεωρία των λογοτεχνικών ειδών. Ο πρώτος είναι να αποτυπώσει τη χρονολογική σειρά δημιουργίας των διαφόρων ειδών και την εξέλιξη της θεωρίας που τα αφορά, χωρίς να προσπαθήσει να εξηγήσει τους λόγους εμφάνισης ενός νέου είδους ή την εξασθένηση του ενδιαφέροντος για ένα παλαιότερο. Ο άλλος είναι μια ιστορική περιγραφή που προσπαθεί να συνδέσει όσο το δυνατόν περισσότερες ιστορικές πληροφορίες σε ένα πλαίσιο, ώστε να αιτιολογήσει, για παράδειγμα, την ανάδειξη ενός νέου είδους. Αυτού του είδους οι ιστορικές προσεγγίσεις προσπαθούν συνήθως να εξηγήσουν την εμφάνιση ενός νέου είδους ως απάντηση σε μια ιστορική εποχή.

Ορισμένες από αυτές ακολουθούν ένα βιολογικό, εξελικτικό σχήμα (ανθοφορία, καρποφορία, μαρασμός). Είναι χαρακτηριστική η ρήση του Brunetière: «ένα [λογοτεχνικό] γένος γεννιέται, μεγαλώνει, φτάνει στην τελειότητά του, δύνει και στο τέλος πεθαίνει» (Brunetière, 13). Αυτή η αντιμετώπιση των λογοτεχνικών ειδών, εμπνευσμένη από τη βιολογία, είναι όμως, κατά κάποιο τρόπο, εξίσου ανιστορική όσο και η ιδέα ότι δεν υπάρχουν λογοτεχνικά είδη, αφού προβάλλει έναν φυσικό κύκλο πάνω σε πολιτισμικές εκφάνσεις, που σχετίζονται κατά κύριο λόγο με τις εκάστοτε ιστορικές, κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες παραγωγής και “κατανάλωσης” της λογοτεχνίας.

Το παρόν εγχειρίδιο θα επιχειρήσει να τοποθετήσει την εξέλιξη των λογοτεχνικών ειδών και της θεωρίας τους στο ιστορικό πλαίσιο μέσα στο οποίο δημιουργήθηκαν, αντιμετωπίζοντάς τα ως απότοκα της πολιτισμικής εξέλιξης, αλλά και ως προϊόντα γενεαλογιών: δηλαδή, ως προϊόντα της παράδοσης με την οποία συνομιλεί ή την οποία απορρίπτει κάθε είδος. Τα κεφάλαια ακολουθούν την ιστορική διαδρομή τόσο της ιστορίας όσο και της θεωρίας των λογοτεχνικών ειδών από την ελληνική αρχαιότητα ως τον 20ό αιώνα, ενώ παρουσιάζουν πιο αναλυτικά εκείνα τα είδη που είναι πιο σημαντικά για την εξέλιξη της λογοτεχνίας, δηλαδή εκείνα τα είδη που δημιουργούν ή που ανατρέπουν μια παράδοση, αλλά και εκείνα που είναι στο επίκεντρο του κριτικού ή/και του αναγνωστικού ενδιαφέροντος κάθε εποχής. Το εγχειρίδιο ξεκινά με το ερώτημα τι είναι λογοτεχνία και σε τι συνίσταται η λογοτεχνικότητα της λογοτεχνίας, παρουσιάζοντας συγχρόνως σε αδρές γραμμές τις δύο σημαντικότερες θεωρητικές εργαλειαθές περιγραφές κειμένων, στις οποίες στηρίχτηκε τόσο η θεωρία των λογοτεχνικών ειδών όσο και η ίδια η λογοτεχνία: την Ποιητική και την Ρητορική (κεφ. 2).

Κάθε κεφάλαιο ολοκληρώνεται με αποσπάσματα από σχετικά θεωρητικά ή και λογοτεχνικά κείμενα, που συνοδεύονται από σύντομα σχόλια και ερωτήσεις. Σκοπός των ερωτήσεων είναι η άσκηση των φοιτητών στην

κριτική σκέψη και η εμπάθυνση και η εμπέδωση των γνώσεων που προσφέρει κάθε κεφάλαιο. Ακολουθεί μια ανακεφαλαιωτική σύνοψη των βασικών σημείων που αναλύθηκαν με τον χαρακτηριστικό τίτλο «Σημαντικό είναι να θυμάστε ότι» και το κεφάλαιο κλείνει με την προτεινόμενη βιβλιογραφία.

Σχήμα 1.2 Τα λογοτεχνικά είδη για τα οποία έγινε αναφορά στο παρόν κεφάλαιο.

Ασκήσεις εμπάθυνας και εμπέδωσης

1. Η καταγωγή των γενών

Ο σημειολόγος, στρουκτουραλιστής και θεωρητικός της λογοτεχνίας Tzvetan Todorov μιλά για την εξελικτική σχέση των γενών, αναδεικνύοντας τις αλληλεπιδράσεις τους.

- Διαβάστε το παρακάτω απόσπασμα και σκεφτείτε αν τα λογοτεχνικά γένη είναι στατικές κατηγορίες με συγκεκριμένα σταθερά χαρακτηριστικά ή αν αποτελούνται από μεταβλητές και σταθερές δομές που εξελίσσονται συνεχώς.

Από πού κατάγονται τα γένη; Ε, λοιπόν, πολύ απλά από άλλα γένη. Ένα νέο γένος αποτελεί πάντα μεταμόρφωση ενός ή περισσότερων παλαιότερων γενών: μεταμόρφωση που γίνεται με αντιστροφή, με μετατόπιση, με συνδυασμό. Ένα σημερινό “κείμενο” [...] οφείλει τόσο στην «ποίηση» όσο και στο «μυθιστόρημα» του 19ου αιώνα, όπως και η «δακρύβρεχτη κωμωδία» συνδυάζει στοιχεία της κωμωδίας και της τραγωδίας του προηγούμενου αιώνα. Δεν υπήρξε ποτέ λογοτεχνία χωρίς γένη, είναι ένα σύστημα σε συνεχή μεταμόρφωση και το ζήτημα της καταγωγής δεν μπορεί να παραβλέψει ιστορικά το πεδίο των γενών αυτών καθαυτών: χρονικά, δεν υπάρχει ένα «πρότερον» των γενών. (30-31)

2. Η ανυπακοή του έργου στο είδος του και η κινητικότητα των λογοτεχνικών ειδών

- Διαβάστε το παρακάτω απόσπασμα του Τοντόροφ και σκεφτείτε αν η σχέση μεταξύ νόρμας και εξαίρεσης, ιστορικά καθιερωμένου λογοτεχνικού είδους και νέου είδους, είναι αντιθετική ή διαλεκτική. Μπορεί να υπάρξει κανόνας χωρίς εξαίρεση και εξαίρεση χωρίς κανόνα; Μήπως ένα “μη συμμορφωμένο” με το είδος του πεζόμορφου ποιήματος του Μπωντλαίρ (19ος αι.) εντάσσεται σε μια ιστορική προοπτική αλλαγών, και πυροδοτεί πιθανές ανακατατάξεις και, εν δυνάμει, μετασχηματισμούς που θα το καταστήσουν εντέλει νόρμα;

Το ότι το έργο δε «συμμορφώνεται» με το γένος του δε σημαίνει πως το γένος είναι ανύπαρκτο: το αντίθετο. Κι αυτό για δύο λόγους. Κατ' αρχάς διότι η παραβίαση, για να λάβει χώρα, έχει ανάγκη από ένα νόμο – ο οποίος θα είναι αυτός που εν προκειμένω θα παραβιαστεί. Μπορούμε να πάμε ακόμη πιο μακριά: η νόρμα δε γίνεται ορατή –δε ζει– παρά μόνο χάρη στις παραβιάσεις της. [...] Υπάρχει όμως κάτι περισσότερο. Το έργο, για να αποτελέσει εξαίρεση, δεν προϋποθέτει απλώς κατ' ανάγκη έναν κανόνα αλλά μόλις του αναγνωριστεί το καθεστώς εξαίρεσης,

το έργο γίνεται και αυτό με τη σειρά του, χάρη στην εκδοτική επιτυχία και την προσοχή των κριτικών, κανόνας. Τα πεζόμορφα ποιήματα θα αποτελούσαν κάλλιστα εξαίρεση την εποχή του Αλοΐσιους Μπερτράν και του Μπωντλαίρ· ποιος όμως θα τολμούσε σήμερα να γράψει ένα ποίημα σε αλεξανδρινό στίχο με ομοιοκαταληξία – παρά μόνο αν επρόκειτο για μια νέα παραβίαση μιας νέας νόρμας; (29-30)

3. Αισθητική και έκφραση, λογική και έννοια

Στην πραγματεία του *Αισθητική ως επιστήμη της έκφρασης και γενική γλωσσολογία* (1902), που αποτελεί την πρώτη σημαντική ιταλική φιλοσοφική κατηγοριοποίηση των προβλημάτων της τέχνης, ο Ιταλός φιλόσοφος Benedetto Croce (1866-1952) διαχωρίζει την αισθητική από τη λογική, συνδέοντας την αισθητική, και συνεπώς την τέχνη, με την έκφραση, και θεωρώντας τη λογική υποδεέστερη αυτής. Για τον Croce, δεν υπάρχει οικουμενικός χαρακτήρας στην τέχνη, κάθε έργο εκφράζει τον δικό αισθητικό χαρακτήρα με τη δική του ιδιαίτερη, ατομική έκφραση. Γι' αυτό και φέρεται εναντίον οποιασδήποτε κατηγοριοποίησης του καλλιτεχνικού ή λογοτεχνικού έργου.

- Διαβάστε προσεκτικά το παρακάτω απόσπασμα και εντοπίστε την καταδίκη του διαχωρισμού των λογοτεχνικών έργων σε γένη αλλά και την εναντίωση απέναντι σε κάθε ταξινόμηση που ακυρώνει τη μοναδικότητα κάθε έργου.

Το ανθρώπινο πνεύμα μπορεί να περάσει από το αισθητικό στο λογικό ακριβώς γιατί το λογικό αποτελεί μια πρώτη βαθμίδα σε σχέση με το αισθητικό· μπορεί να καταστρέψει τις εκφράσεις, δηλαδή το στοχασμό του ατομικού με το στοχασμό του οικουμενικού· να μετατρέψει τα εκφραστικά γεγονότα σε λογικές σχέσεις. [...]

Όποιος μπαίνει σε μια έκθεση με πίνακες ή διαβάζει μια σειρά από ποιήματα, μπορεί, αφού κοιτάξει ή διαβάσει πρώτα, να πάει παραπέρα και να διερευνήσει τη φύση και τις σχέσεις των κατ' αυτόν τον τρόπο εκφρασμένων πραγμάτων. Έτσι, αυτοί οι πίνακες και αυτές οι ποιητικές συνθέσεις, το καθένα από τα οποία είναι ένα άπιαστο από λογικής άποψης γεγονός, του φανερώνονται ως οικουμενικά και αφηρημένα, όπως [...] τα τραγικά γεγονότα, τα κωμικά, τα λυρικά τα επικά, τα δραματικά, τα ιπποτικά κ.ο.κ.· συχνά μεταμορφώνονται σε καθαρά ποσοτικές κατηγορίες όπως [...] μαδριγάλι, άσμα, σονέτο, συλλογή σονέτων, ποίηση, ποίημα, διήγημα, μυθιστόρημα κ.ο.κ. [...] Το σφάλμα ξεκινά όταν από την έννοια θέλουμε να συναγάγουμε την έκφραση [...] Αυτό το σφάλμα βαφτίζεται ως θεωρία των καλλιτεχνικών και λογοτεχνικών γενών. (40-41)

4. Η μοναδικότητα του έργου τέχνης/λογοτεχνικού έργου και η καταδίκη των λογοτεχνικών ειδών

Ο Croce, βασικός πολέμιος των λογοτεχνικών ειδών και κάθε είδους ταξινόμησης που διασπά το έργο σε μορφή και περιεχόμενο, συνθλίβοντας την οργανική ενότητά του αλλά και τη μοναδικότητά του, φαίνεται να αντιλαμβάνεται τα έργα τέχνης και τα κείμενα ως αποκομμένα από το ιστορικό πλαίσιο στο οποίο ανήκουν και να εντοπίζει σ' αυτά έναν εγγενή, ανιστορικό αισθητικό χαρακτήρα. Ή είναι αριστουργήματα ή δεν είναι.

- Διαβάστε προσεκτικά το παρακάτω απόσπασμα και εντοπίστε τα στοιχεία αντίφασης στην πολεμική του κατά των ειδών. Υπάρχουν σημεία που μοιάζουν με το 2ο απόσπασμα του Τοντόροφ;

[...] ενώπιον ενός έργου τέχνης, αντί να προσδιορίσουμε αν είναι εκφραστικό και τι εκφράζει, αν μιλά ή τραυλίζει ή μένει βουβό, αναρωτιόμαστε: «Είναι άραγε σύμφωνο με τις νόρμες του επικού ποιήματος ή με αυτές της τραγωδίας; [...] Κάθε αληθινό έργο τέχνης έχει παραβιάσει ένα θεσμοθετημένο γένος και έρχεται έτσι να ταραξεί τις ιδέες των κριτικών, οι οποίοι αναγκάστηκαν να διευρύνουν τα όρια του γένους χωρίς, εξάλλου, να μπορέσουν να εμποδίσουν ακόμη και το διευρυμένο κατ' αυτόν τον τρόπο γένος να μοιάζει στη συνέχεια υπερβολικά στενόμενο, εξαιτίας της ανάδυσης νέων έργων τέχνης, που ακολουθούνται, όπως είναι φυσικό, από νέα σκάνδαλα, νέες αναταράξεις και – νέες διευρύνσεις. (42)

5. Τα γένη: αναγκαιότητα ή εγγενές χαρακτηριστικό της λογοτεχνίας;

Ο Μ.Η. Abrams (1912-), σημαντικός Αμερικανός μελετητής της λογοτεχνίας του 18ου και 19ου αι. και συγγραφέας του *Λεξικού λογοτεχνικών όρων*, στο λήμμα του για τα γένη προβάλλει τον αυθαίρετο χαρακτήρα των λογοτεχνικών κατηγοριών/ειδών αλλά και την αναγκαιότητα καταφυγής στην ταξινομική αυτή πρακτική.

- Διαβάστε το παρακάτω απόσπασμα και εντοπίστε τις δύο διαφορετικές αντιλήψεις περί λογοτεχνικών ειδών.

Πολλοί σύγχρονοι κριτικοί, εντούτοις, θεωρούν ότι τα γένη είναι λίγο πολύ αυθαίρετοι τρόποι κατηγοριοποίησης, που νομιμοποιούνται στο βαθμό που διευκολύνουν τη συζήτηση γύρω από τη λογοτεχνία. [...] Ωστόσο, ανεξάρτητα από το σύγχρονο σκεπτικισμό γύρω από την παλαιότερη πεποίθηση ότι τα γένη συνιστούν εγγενή είδη (species) του λογοτεχνικού πεδίου, είναι γεγονός ότι οι γενεαλογικές διακρίσεις παραμένουν αναγκαίες για το λόγο της λογοτεχνίας, και αυτό πιστοποιείται από την αδιάλειπτη δημοσίευση βιβλίων οι τίτλοι των οποίων μαρτυρούν ότι θέμα τους είναι η τραγωδία, η λυρική ποίηση, η ποιμενική ποίηση, το μυθιστόρημα ή κάποια άλλη από τις πολλές κατηγορίες και υποκατηγορίες στις οποίες έχει διαιρεθεί η λογοτεχνία στο πέρασμα των αιώνων. (70-71)

6. Τα λογοτεχνικά γένη είναι όμοια με τους βιολογικούς οργανισμούς;

Ο Ferdinand Brunetière (1849-1906), Γάλλος ιστορικός και κριτικός της λογοτεχνίας, υπέρμαχος της επιστημονικής προόδου και του θετικισμού, δίδαξε επί σειρά ετών γαλλική γλώσσα και λογοτεχνία στο Πανεπιστήμιο του Παρισιού και έγραψε ακαδημαϊκά συγγράμματα, όπως και το αναφερόμενο στη βιβλιογραφία μας. Επηρέαστηκε από τη θεωρία της εξέλιξης των ειδών και από τις θέσεις του Δαρβίνου και προσπάθησε να εφαρμόσει τις μεθόδους των φυσικών επιστημών στην ιστορία της λογοτεχνίας. Στο παρακάτω απόσπασμα, ο Brunetière σχηματοποιεί τις εκφάνσεις της λογοτεχνίας, εντάσσοντάς τις σε αποκομμένα από το κοινωνικο-ιστορικό γίγνεσθαι γένη, τα οποία έχουν τη δική τους ζωή και τη δική τους προκαθορισμένη εξέλιξη, σύμφωνα με την καμπύλη ζωής των έμβιων όντων (βλ. ανοδική και καθοδική πορεία).

- Διαβάστε προσεκτικά το απόσπασμα, στο οποίο θέτει συγκεκριμένα ερωτήματα, και εντοπίστε τα στοιχεία εφαρμογής της βιολογίας στη λογοτεχνία. Σκεφτείτε επίσης αν πράγματι τα γένη μπορούν να είναι ανεξάρτητες κατηγορίες, που γεννιούνται, αναπτύσσονται και εξαφανίζονται, και αν η «ιστορική ύπαρξη», για την οποία μιλά ο Brunetière, μπορεί να προσδιοριστεί από μια διάρκεια τόσο συγκεκριμένη και απόλυτη.

Περί της ύπαρξης των γενών: δηλαδή, μήπως τα γένη δεν είναι λέξεις, κατηγορίες αυθαίρετες, τις οποίες έχει φανταστεί η κριτική για τη δική της διευκόλυνση, έτσι ώστε να προσανατολιστεί και να αναγνωριστεί η ίδια μέσα στο πλήθος των έργων των οποίων, σε διαφορετική περίπτωση, η άπειρη διαφορετικότητα θα τη συνέθλιβε με το βάρος της; Ή μήπως, αντιθέτως, τα γένη υπάρχουν στ' αλήθεια στη φύση και στην ιστορία; Μήπως εξαρτώνται από αυτήν; Ζουν εντέλει μια ζωή εντελώς δική τους; Και ανεξάρτητη όχι μόνο από τις ανάγκες της κριτικής αλλά και από τις ίδιες τις ιδιοτροπίες των συγγραφέων ή των καλλιτεχνών; Ιδού το πρώτο ερώτημα. [...]

Περί των καταλυτών των γενών: Ωστόσο, και μόνο για το ότι τη συγκρίνουμε με την ανθρώπινη ύπαρξη, αυτή η ιστορική ύπαρξη των γενών δεν είναι αιώνια. Όπως και στη φύση, έρχεται μία στιγμή στην εξέλιξη ενός γένους, όπου το σύνολο των μη σταθερών χαρακτηριστικών έχει το προβάδισμα επί των σταθερών, ή με άλλα λόγια η σύνθεση διαλύεται. Υπό ποιες επιδράσεις; Με άλλα λόγια ποιοι είναι οι καταλύτες των γενών; 4ο ερώτημα, το πιο σύνθετο ίσως και το πιο σκοτεινό απ' όλα. (11-12)

7. Η αναγκαιότητα της ιστορικής προοπτικής

Ο Γιώργος Βελουδής (1935-2014) είναι νεοελληνιστής και ιστορικός της λογοτεχνίας. Θέση του είναι ότι η μελέτη λογοτεχνικών γενών είναι στενά συνδεδεμένη με τη μελέτη των ιστορικών τους προϋποθέσεων.

- Διαβάστε προσεκτικά το απόσπασμα από τη *Γραμματολογία* (1994) και εντοπίστε αφενός τη μεταβλητότητα κάθε συστήματος λογοτεχνικών γενών και ειδών ανά τους αιώνες και, αφετέρου, τη συσχέτιση του διαρκώς μεταβαλλόμενου αυτού συστήματος με την αναγκαιότητα ιστορικής προσέγγισης των “ποιητικών” και των κωδικοποιημένων κατηγοριών τους.

Τέλος, την ιστορικότητα των λογοτεχνικών γενών και ειδών καταδεικνύει, περισσότερο από κάθε άλλο, και η μεταβαλλόμενη μέσα από τον κοινωνικό χρόνο και χώρο «ιεραρχία των γενών», δηλαδή η σειρά προτίμησης και αξιολόγησής τους από τους θεωρητικούς και κριτικούς μέσα στο ίδιο «λογοτεχνικό σύστημα» [...] Από τα παραπάνω συνάγεται ότι η μελέτη των λογοτεχνικών γενών και ειδών δεν μπορεί παρά να είναι ιστορική, μέσα στα πλαίσια και με τις μεθόδους της ιστορίας της λογοτεχνίας, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι παραγνωρίζεται η ποιητική-μορφολογική άποψη της προβληματικής τους. (102-103)

8. Τα λογοτεχνικά είδη είναι βραχύβιες κατηγορίες ή σύνθετα πολυπαραγοντικά μορφώματα;

Η εξέλιξη των ειδών του Δαρβίνου επηρέασε αναπόφευκτα την ιστορία και τη θεωρία της λογοτεχνίας, δημιουργώντας τη γνωστή μεταφορά περί είδους ως βιολογικού οργανισμού που ανθίζει, ακμάζει και φθίνει (βλ. απόσπασμα β).

- Διαβάζοντας, ωστόσο, το παρακάτω απόσπασμα, αντιλαμβανόμαστε πως τα λογοτεχνικά είδη ακολουθούν ευθύγραμμη χρονική εξέλιξη με ανοδική και καθοδική πορεία ή μήπως ότι είναι μορφώματα ακαθόριστης διάρκειας που επηρεάζονται ενδεχομένως από πολλούς παράγοντες (βλ. ιστορικές συνθήκες και ιδεολογικούς και κοινωνικούς μηχανισμούς); Αιτιολογήστε την απάντησή σας με στοιχεία από το απόσπασμα.

Η γένεση, η ακμή και η παρακμή λ.χ. του σονέτου στην ευρωπαϊκή ποίηση είναι δυνατό να διαγραφεί με μεγάλη ακρίβεια, χρονογραφικά σχεδόν, από το 13ο αιώνα (Σικελία) ως την τελευταία άνθηση στις αρχές του αιώνα μας (Rilke), και μια σχεδόν εντελώς παράλληλη βιογραφία είχε ένα άλλο, αφηγηματικό αυτή τη φορά, είδος, η νουβέλα. Πολύ πιο εφήμερα αποδείχτηκαν μερικά μικρά είδη των τραγουδιών των τροβαδούρων του όψιμου Δυτικού Μεσαίωνα της Νότιας Γαλλίας (Προβηγκία) και της Ιταλίας, όπως το Canzo (Canzone), η Alba, το Sirventes, η Pastorelle κ.ά., που εξαφανίστηκαν χωρίς ν' αφήσουν, τα περισσότερα, τα ίχνη τους στη νεότερη ποίηση των χωρών τους. (101)

Βιβλιογραφία κεφαλαίου

- Abrams, M. H. *Λεξικό λογοτεχνικών όρων*. Μτφρ. Γ. Δεληβοριά, Σ. Χατζηιωαννίδου. Αθήνα: Πατάκης, 2007.
- Βελουδής, Γιώργος. *Γραμματολογία. Θεωρία Λογοτεχνίας*. Αθήνα: Πατάκης, 2006.
- Caluwe, J. M. «Τα λογοτεχνικά γένη». *Εισαγωγή στις σπουδές της λογοτεχνίας: Μέθοδοι του κειμένου*. Μτφρ. I. N. Βασιλαράκης. Επιμ. H.Fernand, D.Maurice. Αθήνα: Gutenberg, 2000. 187-195.
- Frye, Northrop. *Ανατομία της κριτικής. Τέσσερα δοκίμια*. Μτφρ. Μ. Γεωργουλέα. Αθήνα: Gutenberg, 1996.
- Croce, Benedetto. *Estetica come scienza dell'espressione e linguistica generale*. Bari: Laterza, 1922.
- Brunetière, Ferdinand. *L'Evolution des genres dans l'histoire de la littérature*, Paris: Hachette, 1890. <https://archive.org/details/lvolutiondesgen00brungoog>. 20/04/2014.
- Genette, Gérard. *Introduction à l'architexte*. Collection Poétique. Paris: Seuil, 1979.
- Schaeffer, Jean M. *Qu'est-ce qu'un genre littéraire?*. Paris: Seuil, 1989.
- Todorov, Tzvetan. «L'origine des genres». *La notion de littérature*. Paris: Seuil, 1987. 27-46.
- Wellek, René, & Austin, Warren. *La théorie littéraire*. Poétique. Paris: Seuil, 1971.

Σημαντικό είναι να θυμάστε ότι

- Ο όρος «γένος» αφορά τις τρεις μεγάλες κατηγορίες του έντεχνου λόγου, δηλαδή τον λυρικό, τον δραματικό και τον πεζό λόγο.
- Οι όροι «είδος» και «υποείδος» χαρακτηρίζουν μεγαλύτερες ή μικρότερες υποκατηγορίες των γενών.
- Τα λογοτεχνικά γένη και είδη εξυπηρετούν την ταξινόμηση και την κωδικοποίηση της λογοτεχνικής παραγωγής.
- Υπάρχει μεγάλη ποικιλία κριτηρίων με βάση τα οποία τα λογοτεχνικά κείμενα κατατάσσονται σ' ένα είδος.
- Τα λογοτεχνικά γένη και είδη δεν είναι σταθερά μορφώματα αλλά εξελίσσονται.
- Θεωρία και πράξη, δηλαδή κριτική και λογοτεχνία, δεν εξελίσσονται απαραίτητα παράλληλα.
- Τόσο η θεωρία όσο και η πράξη των λογοτεχνικών γενών και ειδών είναι προϊόντα του ιστορικού πλαισίου μέσα στο οποίο διαμορφώθηκαν.
- Τα λογοτεχνικά γένη και είδη είναι δύσκολο να οριστούν.
- Η κατάταξη της λογοτεχνίας σε γένη και είδη είναι αμφιλεγόμενη και συγχρόνως απαραίτητη.
- Η συζήτηση για την αξία και τη λειτουργικότητα των λογοτεχνικών ειδών οδηγεί συνεχώς σε νέες θεωρητικές προσεγγίσεις.
- Τα λογοτεχνικά γένη και είδη παίζουν σημαντικό ρόλο στη δημιουργία νέων λογοτεχνικών έργων.

Προτεινόμενη βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία

Αγγελάτος, Δημήτρης. *Η “φωνή” της μνήμης. Δοκίμιο για τα λογοτεχνικά είδη*. Αθήνα: Νέα Σύνορα-Α.Α. Λιβάνη, 1997.

Moisan, Clément. *Η λογοτεχνική ιστορία*. Αθήνα: Καρδαμίτσας, 1992.

Schaeffer, Jean-Marie. *Τί είναι λογοτεχνικό είδος;* Μτφρ. Α. Ν. Ακριτόπουλος. Θεσσαλονίκη: Ηρόδοτος, 2000.

Todorov, Tzvetan. *Ποιητική*. Μτφρ. Α. Καστρινάκη. Αθήνα: Γνώση, 1989.

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

Angenot, Marcel & Edmond, Cros (επιμ.). *Théorie littéraire: Problèmes et perspectives*. Paris: Presses universitaires de France, 1989.

Ducrot, Oswald & Tzvetan Todorov. *Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*. Paris: Seuil, 1972.

Duff, David. *Modern Genre Theory*. Pearson: Longman, 2000.

Fohrmann, Jürgen. «Remarks Towards a Theory of Literary Genres.» *Poetics* 17.3 (1988): 273–285.

Fubini, Mario. *Entstehung und Geschichte der literarischen Gattungen*. Tübingen: Max Niemeyer, 1971.

Glowinski, Michal. «Les genres littéraires.» *Théorie littéraire: Problèmes et perspectives*. Επιμ. M. Angenot, E. Cros. Paris: Presses universitaires de France, 1989. 81–94.

Hamburger, Kate. *Logique des genres littéraires*. Paris: Seuil, 1986.

Hauptmeier, Helmut. «Sketches of theories of genre.» *Poetics* 16.5 (1987): 397–430.

Horn, Andrés. *Theorie der literarischen Gattungen: Ein Handbuch für Studierende der Literaturwissenschaft*. Würzburg: Königshausen & Neumann, 1998.

Raible, Wolfgang. «Was sind Gattungen.» *Poetica* 12.3 (1980): 320–49.

Rutkowski, Wolfgang V. *Die Literarischen Gattungen: Reflexionen über eine modifizierte Fundamentalpoetik*. Έκδ. 2^η. Hamburg: Igel, 2014.

Stalloni, Yves. *Les genres littéraires*. Paris: Nathan Université, 2000.

Strelka, Joseph. *Theories of literary genre*. University Park: Pennsylvania State University Press, 1978.

Willems, Gottfried. *Das Konzept der literarischen Gattung: Untersuchungen zur klassischen deutschen Gattungstheorie, insbesondere zur Ästhetik F. Th. Vischers*. Tübingen: Niemeyer, 1981.

Zymner, Rüdiger. *Gattungstheorie: Probleme und Positionen der Literaturwissenschaft*. Paderborn: Mentis, 2003.